

POSTMODERNE RASPRAVE O OBRAZOVANJU

Jasmin Peco

Nastavnički fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

✉e-mail: peco_jasmin@hotmail.com

SAŽETAK

Teoretičari socijalno-političke, kulturološke i općenito društvene misli relativno kasno započinju interes za obrazovanje kao specifičan društveni odnos i istovremeno bitan segment društvenog razvoja. To je istovremeno razlog dosta kasnog konstituiranja Sociologije obrazovanja kao posebne sociološke discipline.

Istina, zanimanje za odgoj i obrazovanje možemo prepoznati još u doba antike u promišljanjima nekolicine mislilaca. Međutim, nikako ne bismo mogli kazati kako je riječ o cjelovitijem i zasebnom proučavanju odgoja i obrazovanja, nego je ova problematika promatrana u kontekstu ukupnih društvenih zbivanja. Tek vrijeme moderne donosi cjelovitije i prepoznatljivije teorije koje u središtu interesiranja imaju obrazovanje. Postmoderna ide korak dalje i donosi dosta drugačije poimanje mjesta i uloge obrazovanja u društvu u odnosu na ranije elaboracije. Stoga će prvenstveni zadatak ovoga teksta biti da ponudi kratak analitičko-komparativni prikaz modernističkog i postmodernističkog poimanja obrazovanja.

Iako u Bosni i Hercegovini ne postoji niti jedna cjelovitija sociološka teorija odgoja i obrazovanja, smatram potrebnim buduće čitaoce upoznati s nekim prepoznatljivim obilježjima obrazovanja u Bosni i Hercegovini u vremenu moderne i postdejtonskom vremenu.

Ključne riječi: obrazovanje, moderna, postmoderna, interakcija

UVOD

Analitičari postmoderne, a prije svih R. Usher i R. Edwards (Ašer, Edvards) u knjizi *Postmodernizam i obrazovanje* razmatraju implikacije postmodernizma na obrazovanje. Svoju diskusiju započinju tezom kako je obrazovanje poslušno dijete prosvjetiteljstva i kao takvo nekritički prihvaća niz pretpostavki koje proističu iz prosvjetiteljstva. (R. Usher, R. Edwards, 1994.)

Ovakvo stanovište postmodernista je bila očekivana kritika moderne unutar koje je obrazovanje obećavalo kako će čitavo čovječanstvo osloboditi neznanja i zaostalosti. Modernisti su tvrdili da ljudi oduvijek imaju potencijal misliti svojom

glavom i donositi racionalne odluke, međutim, u predmodernim vremenima su ih u tome spriječavale predrasude i tradicija. Drugačije kazano, zadaća obrazovanja u vremenu moderne je bila razotkrivanje društvene stvarnosti, odnosno upoznavanje javnosti sa svim onim što je stoljećima bilo manje ili više prikriveno. Namjera moderne je, zapravo, bila osposobljavanje društvenih subjekata za samostalno i racionalno djelovanje. U centru društvenog interesiranja je pojedinac koga kroz sistem obrazovanja treba osposobiti da učestvuje u društvenom napretku.

Ovakvo poimanje obrazovanja u vremenu moderne postmodernisti nazivaju metapripovijedanjem o ljudskom napretku. Naime, Usher i Edwards smatraju kako je prvenstvena zadaća obrazovanja u vremenu moderne bila uvjeravanje ljudi u napredak i vjeru u razum. Isti analitičari smatraju da nas postmodernizam uči da budemo skeptični prema fundamentalizmu u svim njegovim oblicima, prema teorijama koje nude sveobuhvatna i konačna rješenja, te prema paradigmama u obrazovanju koje uzimamo zdravo za gotovo, bile one liberalne, konzervativne ili progresivne. (R. Usher, R. Edwards, 1994.)

Vidljivo je kako postmodernisti izražavaju otvorenu suprotstavljenost nametanja ljudima samo jedne vizije istine, uvjerenju da znanje ima neki čvrsti temelj, kao i uvjerenju da nauka i razum mogu riješiti sve čovjekove probleme. Stoga je postmodernizam skeptičan kako prema funkcionalističkoj solidarnosti tako i prema radikalnoj socijaldemokratiji, prema kojoj obrazovanje može osigurati jednakost šansi i pravedno društvo.

Logično je postaviti pitanje koji model organizacije i razvoja obrazovanja nude Usher i Edwards umjesto, neki put nepravedne, ali i nekada utemeljene kritike teoretičara moderne i drugih analitičko-kritičkih stanovišta.

Ako se pažljivije prouči njihova vizija obrazovanja uočiti će se kako su pomenuti postmodernisti u svoj koncept razvoja obrazovanja ugradili neke segmente drugih teorija i teoretičara. Tako su naprimjer od liberalista preuzeli stanovište prema kojem obrazovanje može pomoći pojedincima u razvijanju sopstvenih potencijala. Od konzervativnog stanovišta su preuzeli ideju prema kojoj se obrazovanje može transformirati u pravcu tradicionalnih vrijednosti koje bi bile nametnute svima. Treća varijanta organiziranja obrazovanja jest forma koja bi osiguravala održavanje kapitalističkog sistema i društvenog kapital odnosa. Težište bi bilo na znanju koje bi prvenstveno osiguravalo stvaranje profita, a ne traganju i pronalaženju istine. I konačno, četvrti model jest obrazovanje koje bi omogućilo održavanje postmodernizma kroz uvažavanje kulturnog pluralizma. Naglasak bi bio na izučavanju kulturnih različitosti, obrazovanju marginaliziranih skupina, proučavanju snošljivosti i prihvatanju ljudi iz različitih kultura. (R. Usher, R. Edwards, 1994.)

Ovakav koncept bi se mogao ocijeniti kao dio moderne humanističke liberalne tradicije koja pomoću obrazovanja nastoji popraviti ljude i zajednicu. Na temelju iznesenih činjenica moglo bi se reći kako se postmodernistički pristup obrazovanju zasniva više na kritici drugih stanovišta nego na vlastitoj idejnosti i vlastitoj konceptualnosti. Ako njihove teorije više govore o tome kakve bi promjene obrazovnog sistema voljeli vidjeti, onda zanemaruju snagu ekonomske i političke moći.

Pokušamo li definirati određeni cjelokupni i zaokruženi osvrt na problematiku koja je u ovom odjeljku elaborirana, kao i na reprezentativne teorije koje su se u manjoj ili većoj mjeri bavile ovakvim i sličnim pitanjima, onda bi se skoro potpuno opravdano i sa prepoznatljivom utemeljenošću moglo kazati da svi radovi, kako teorijski tako i empirijski, a koji su za predmet svoga istraživanja imali obrazovanje, nose u sebi manje ili više prepoznatljivu protivrječnost i da su gotovo svi u službi ideološko-političkih ciljeva.

Osnovna manjkavost svih navedenih teorija jest činjenica izostavljanja čovjeka iz svih razmatranja, čovjeka kao inicijatora, čovjeka kao kreatora koji doprinosi stvaranju odnosa obrazovanja i društva, ali i promjenama unutar toga odnosa, čovjeka koji se u tom i takvom odnosu stvara i potvrđuje. Nažalost, skoro u potpunosti je zanemaren ovaj segment stvaranja i samorealizacije čovjeka, iako ima prepoznatljivu odgojnu dimenziju.

Budućnost jednoga društva, budućnost jedne civilizacije, konačno, budućnost čovječanstva je pretpostavljena obrazovanjem, što znači da je neophodno poticati sve društvene snage na maksimalni aktivizam u razvijanju i realizaciji obrazovnih potencijala. Promjene u obrazovanju trebaju pratiti promjene u društvu i obratno. To osigurava lakše, brže i bezbolnije prilagođavanje pojedinca i grupe novonastalom društvenom ambijentu. Dakle, sve promjene trebaju biti u interesu zadovoljavanja individualnih potreba budući da se kroz objektivnu individualizaciju mogu vrlo uspješno zadovoljiti interesi kolektiviteta. Posebno mjesto u čitavom ovom procesu ima razvijanje individualne svijesti i poticanje na razvijanje potrebe o cjeloživotnom učenju. Jedna diploma nije dovoljna za cijeli život.

Dinamika društvenih kretanja, intezitet društvenih promjena zahtijevaju od čovjeka da ostane u procesu obrazovanja, bilo da je riječ o formalnom ili neformalnom načinu stjecanja novih znanja i vještina. Obrazovanje je pravo, ali i privilegija pojedinca unutar društvene zajednice. Pomenuto pravo, odnosno privilegiju društvo omogućava pojedincu vjerujući da će na taj način stvoriti pretpostavku za vlastiti napredak. Taj odnos se može posmatrati kao specifičan ugovor između društva i pojedinca. Odnos između globalnog društva, odnos između društvenih grupa i obrazovanja ključni su problemi moderne sociologije obrazovanja. To je kontekst koji sačinjava obrazovni proces. (D. Koković, 2000.)

BOSANSKOHERCEGOVAČKA PARADIGMA

Gotovo sva viđenja uloge obrazovanja u društvu kao i odnosa društva i obrazovanja navedenih teorija i teoretičara demantira bosanskohercegovačka stvarnost. Definiranje ciljeva obrazovanja na svim nivoima, upravljanje obrazovanjem, kontrola, diktirani su izvan prostora obrazovanja i dio su nekada javne, a nekada prikrivene politike nacionalnih elita. Dakle, nije riječ o obrazovanju za multikulturalni svijet nego se radi o skoro u potpunosti etniciziranom obrazovanju.

Podijeljenost bosanskohercegovačkog društva na tri manja etnička društva rezultirala je i podijeljenošću obrazovanja na tri nacionalna obrazovna sistema sa pripadajućim nacionalnim obrazovnim politikama koje nerijetko imaju nacionalističke ciljeve. Ako se malo dublje zagrebe u povijest Bosne i Hercegovine moguće je prepoznati sličnu situaciju odnosa društva i obrazovanja u vrijeme Austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Naime, pokušajima organiziranja jednog obrazovnog sistema i jedinstvene obrazovne politike na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, pruženi su manji ili veći otpori etničkih zajednica organiziranih prvenstveno na religijskom principu u formi muslimana, katolika i pravoslavaca.

Borba za prosvjetnu autonomiju, prvenstveno bosanskohercegovačkih pravoslavaca i katolika, je, zapravo, bila dio dobro osmišljene politike etničkih vodstava čiji je prvenstveni cilj bio započinjanje i provođenje procesa nacionaliziranja pomenutih etničkih skupina. Prema tome, unutar odnosa društva i obrazovanja potpuno je vidljivo kako obrazovanje nije društveni cilj, nije prostor i način emancipacije čovjeka nego je sredstvo političke manipulacije čovjekom čiji je krajnji cilj organiziranje etničkih zajednica u formi nacije. Nastojanja Bečkog dvora nisu doživjela očekivane rezultate budući da su na prostoru Bosne i Hercegovine, istina više prikriveno nego legalno i legitimno, egzistirala tri konfesionalna obrazovna sistema i tri konfesionalne obrazovne politike. Četvrti obrazovni sistem je bio državni obrazovni sistem koji je imao ozvaničeni legitimitet, iako je bio nametnut od strane Monarhije, a koji je sistemski svakodnevno urušavan i bojkotovao od strane sve tri konfesije.

Analitičko-komparativni pristup obrazovanju u periodu Austrougarske okupacije i postdejtonskom periodu na prostoru Bosne i Hercegovine vrlo uvjerljivo pokazuje niz sličnosti koje su posljedica sličnih etnonacionalnih politika i sličnih političkih ciljeva.

Naime, bosanskohercegovačko društvo nije uspjelo organizirati jedinstven obrazovni sistem ni jedinstvenu obrazovnu politiku, pa bi se s pravom moglo kazati da ovakav koncept obrazovanja u Bosni i Hercegovini nema društvenu ulogu u smislu integriranja nego ulogu razgradnje bosanskohercegovačke društvene zajednice.

Izučavanjem programskih sadržaja unutar sva tri nacionalna obrazovna sistema, pogotovo kada je riječ o nižim nivoima obrazovanja, nije moguće razvijati tolerantnu individualnost, građanina koji će doprinositi razvijanju i jačanju državnog identiteta unutar svjetske zajednice nego će rezultat takvog obrazovanja biti kolektivitet opterećen prošlošću i nacionalističkim idejama i ciljevima.

Ako je u uslovima kapitala odnosa obrazovanje, između ostalog, način i sredstvo održavanja vladajuće ideologije, u bosanskohercegovačkoj stvarnosti nije riječ o klasnoj nego nacionalnoj podijeljenosti i nacionalnoj, pa čak i nacionalističkoj ideologiji. Takvo obrazovanje nije prostor emancipacije čovjeka, takvo obrazovanje ne može osigurati naučne spoznaje niti istinu o racionalnom, ono je dogma koja ne vodi društvenom napretku nego svoju opstojnost i nacionalnu opravdanost pronalazi u prošlosti, čime se stvaraju pretpostavke novog društvenog konflikta. Logično bi bilo postaviti pitanje: Gdje je rješenje ovoga problema, ako rješenje uopće postoji?

Iako nije prvenstveni cilj ovoga rada, pokušat ću definirati nekoliko društvenih mjera koje bi po mojem ubjeđenju mogle rezultirati određenim promjenama u obrazovnom sistemu i obrazovnoj politici, a što bi se u značajnoj mjeri reflektiralo na promjene u bosanskohercegovačkom društvu u smislu kvalitetnije i efikasnije organizacije.

Naime, kreatori obrazovnih sistema u Bosni i Hercegovini su ljudi iz struke, dakle ljudi koji znaju kako izgleda obrazovni sistem po mjeri čovjeka. Međutim, recenzenti obrazovnih sadržaja su najčešće vodeći ideolozi nacionalnih političkih elita. Oni određuju ciljeve odgoja i obrazovanja, udžbeničku literaturu, kontroliraju kadrovsku politiku u obrazovanju, dakle, u potpunosti dominiraju svim segmentima obrazovanja. Prema tome, obrazovanje u Bosni i Hercegovini je bez minimuma potrebne autonomije koja je neophodna ovakvoj vrsti društvene djelatnosti.

To dalje znači da obrazovanjem, u smislu cjelovite koncepcije obrazovnog sistema i obrazovne politike, ne trebaju upravljati političke elite nego eksperti iz prostora pedagoške teorije i prakse. Konačno, ovakva koncepcija obrazovanja u Bosni i Hercegovini je vrlo prepoznatljiva smetnja bosanskohercegovačkom društvu u procesu evropskih i svjetskih integracija. Ova činjenica je vrlo dobro poznata nacionalnim političkim elitama, međutim, i dalje sistemom različitih političkih mjera učvršćuju nacionalnu, a nerijetko nacionalističku političku orijentaciju.

Hoće li možda neke nove društvene snage ili vanjski politički pritisak dovesti do značajnih promjena u prostoru obrazovanja u Bosni i Hercegovini teško je predvidjeti, međutim, ono što je potpuno izvjesno jest potreba temeljitih promjena, prvenstveno unutar obrazovne politike u svim njenim segmentima. Tek obrazovanje koje će biti oslobođeno balasta bliže ili daljnje prošlosti, očišćeno od namjere

oblikovanja nacionalističke svijesti, obrazovanje koje će upravljati sobom, može osigurati pretpostavke za organiziranje društva po mjeri čovjeka.

ZAKLJUČAK

U ovom kratkom radu izložene su neke od osnovnih teorijskih postavki koje se bave problematikom obrazovanja i njegovih obrazovnih politika sa naglaskom na dva različita društveno-historijska perioda, tj. moderna i postmoderna, te je urađena jedna komparativna analiza bosanskohercegovačkog obrazovnog prostora sa navedenim periodima i spomenutim teorijskim postavkama. Ono što je izvjesno, i na što se željelo ukazati kroz ovaj rad, jeste da obrazovanje nije lišeno utjecaja vremena i prostora u kojem se nalazi, kao i to da ono ne može operacionalizirati samostalno i autonomno kao ona grana društvenosti za što je izvorno bilo i koncipirano. Postmoderna društvena zbilja, sa svojom nestabilnošću i konstantnim promjenama, odnosno fluidnošću života, dovela je do toga čovjeku nije dovoljno da stekne spoznaju o samo jednom području i na taj način zadovolji sve svoje potrebe, nego traži od njega da konstantno obnavlja i unapređuje svoja znanja kroz nove procese cjeloživotnog učenja i na taj način odgovori na sve zadatke koje pred njega postavlja društvo postmodernog vremena. Kad je u pitanju obrazovanje i obrazovne politike bosanskohercegovačkog društvenog neba, možemo reći da ono još nije izašlo iz nacionalnih i nacionalističkih okvira koje služi nacionalnim elitama da zadrže status quo i ne dozvole napredak Bosni i Hercegovini i integraciju u svjetske društvene tokove. Obrazovanje treba da služi emancipaciji i napretku neke zajednice, treba da služi sreći i zadovoljstvu njenih članova, da bude generator promjena koje će rješavati probleme a ne stvarati nove. Međutim, činjenica je da se obrazovanje zloupotrebljava i ono najviše služi određenim interesnim skupinama u postizanju svojih ciljeva.

LITERATURA

- [1] Finlaj, M. (1986). *Upotreba i zloupotreba historije*. Viking adult: London.
- [2] Flere, S. (1970). *Obrazovanje i društvo*. Gradina: Niš.
- [3] Haralambos, M., Holborn, M. (1996). *Sociologija*. Golden marketing: Zagreb.
- [4] Koković, D. (2000). *Sociologija obrazovanja*. Matica srpska: Novi Sad.
- [5] Smit, A. (2001). *Teorija nacionalizma*. Polity press: Cambridge.
- [6] Usher, R., Edwards, R. (1994). *Postmodernizam i obrazovanje*. Routledge: New York.

POSTMODERN DEBATES ON EDUCATION

ABSTRACT

Theorists of socio-political, cultural and social thought in general start their interest in education as a specific social relation and also an important segment of social development relatively late. This is also the reason of a quite late constitution of Sociology of education as a special sociological discipline.

True, interest in education can be recognized even in ancient times in the deliberations of a few thinkers. However, it could not be possible to say that this is a more complete and separate study of education than this issue is observed in context of the overall social events. Only Modernism time brings complete and recognizable theories that have education in their focus. Postmodernism goes a step further and brings a lot of different understandings of the place and role of education in society in relation to the earlier elaboration. Therefore, the primary task of this paper will be to offer a brief analytical and comparative review of modernist and postmodernist conception of education.

Although in Bosnia and Herzegovina there isn't any complete sociological theory of education, I feel compelled to familiarize future readers with some distinctive features of education in Bosnia and Herzegovina at the time of Modernism and post-Dayton period.

Key words: *education, Modernism, Postmodernism, interaction*

